

ТЕРМИНОЛОШКЕ СИНТАГМЕ У РУСКОЈ КОМПЈУТЕРСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ И ПРЕВОДНИ СРПСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Дејан Марковић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Ниш, Србија
dejan.markovic@filfak.ni.ac.rs

Апстракт

Предмет рада је синтаксички начин творбе, односно коришћење синтагме за означавање научног појма, у руској компјутерској лексици. Размотрили смо двочлане и вишечлане руске термилошке синтагме и моделе по којима се оне стварају. Најпродуктивнији структурни тип двочланих термина у руском и српском језику је конструкција *придев + именица: звуковая плата* // срп. звучна карта. У разматраном корпусу пронашли смо и вишечлане термине (*удалённое управление сетями* – срп. удаљено управљање мрежама). Термини од четири компоненте и више компонената веома су слабо заступљени.

Руски термин је сажетији у односу на српски уколико се ради: о сложеницама, чији су српски преводни еквиваленти термилошке синтагме (рус. *жидкокристаллический индикатор* // срп. дисплеј на бази течних кристала); када се у руском користи генитив, а у српском предлошке конструкције *за + акузатив и са + инструментал* (рус. *устройство лазерной печати* // срп. уређај за ласерско штампање); ако се користе скраћенице (нпр. *ЖК* уместо *жидкокристаллический*). Са друге стране, одређени српски термини сажетији су у односу на руске због термина који су у руском прецизне дефиниције одређеног појма (рус. *манипулятор типа «мышь»* → срп. *миш*), синтагме (рус. *интегральная схема* → срп. *чип*) или због тога што је у српском употребљен генитив уместо предлошке конструкције у руском: рус. *принтер с большой мощностью печати* // срп. *штампач велике снаге*.

Кључне речи: термилошке јединице, компјутерска лексика, руски језик, српски језик.

TERMINOLOGICAL SYNTAGMS IN RUSSIAN COMPUTER TERMINOLOGY AND THEIR SERBIAN TRANSLATION EQUIVALENTS

Abstract

The focus of this paper is syntactic derivation, that is, using syntagms to denote a scientific concept in Russian computer terminology. We studied two-part and multi-

part Russian terminological syntagms and the models according to which they are formed. The most productive structural part of these two-part terms in Russian and Serbian is the structure *adjective + noun*: *звуковая плата* // or in Serbian, *zvučna karta*. In the studied corpus we also found multi-part terms, but terms consisting of more than four constituents are not very frequent.

The terms in Russian are more concise compared to those in Serbian, in the following cases: compound words whose Serbian translational equivalents are terminological syntagms (in Russian *жидкокристаллический индикатор* // in Serbian *displej na bazi tečnih kristala*); the genitive case in Russian, a prepositional phrase in Serbian *za + accusative case* and *sa + instrumental* (in Russian *устройство лазерной печати* // in Serbian *uređaj za laserskoštampanje*); when abbreviations are used (for example, *ЖК* instead of *жидкокристаллический*). On the other hand, certain terms in Serbian are more concise compared to those in Russian because terms in Russian are precise definitions of a certain concept (in Russian *манулятор тина* *мышь* → in Serbian *miš*), syntagms (in Russian *интегральная схема* → in Serbian *čip*) or because in Serbian the genitive was used instead of the prepositional phrase which was used in Russian: in Russian *принтер с большой мощностью печати* // in Serbian *štampač velike snage*.

Key words: access to written information, assistive devices, blind, low vision, education.

У овом раду бавићемо се синтаксичким начином творбе компјутерских термилолошких неологизама у руском језику, односно коришћењем термилолошких синтагми за означавање научног појма, што је традиционалан начин стварања термина. На његову продуктивност у вези са потребом да се најпотпуније и најтачније означе сложени денотати у терминологији уопште, а и у компјутерској терминологији, указује се, на пример, у радовима Г. В. Лашкове (Лашкова 1986). Као корпус за ово истраживање узели смо два речника електронике и компјутерске лексике: Мириманов, Стојановић, Џунић 2001. за српске примере и Голованова 2006. за руске.

Изражавање појмова помоћу термилолошких синтагми у руској компјутерској терминологији је најраспрострањенији тип номинације у поређењу са другим начинима (семантичким, творбеним). По подацима речника руске компјутерске лексике (Голованова 2006), термилолошке синтагме чине 82,3% од укупног броја термина.

У својој магистарској тези, Н. Лаинович-Стојановић истраживала је фреквенцију употребе руских глаголских придева и партиципских конструкција у електротехничкој литератури на око 3000 страна, као и српске преводне еквиваленте (Лаинович-Стојановић 1998). Најфреквентнији (са 53,83%) у корпусу разматраног научног стила били су радни глаголски придеви и партиципске конструкције садашњег времена „зато што се у научно-техничкој литератури презент најчешће употребљава[,] и то у значењу свевремености” (Лаинович-Стојановић 1998: 132). Због велике фреквенности ових партиципа, аутор је разматрао руске радне глаголске придеве и партиципске конструкције садашњег и прошлог времена и њихове

српске еквиваленте. У српском језику, за разлику од руског, постоји само ТППВ (трпни глаголски придев прошлог времена) или *трпни партицип прошлог времена*. Српски еквиваленти радних партиципа најчешће су атрибутивне реченице са *који* (*који* + лични глаголски облик), и то: 72% за радни глаголски придев садашњег времена (рус. *устройство, обеспечивающее бесперебойную работу сети провайдера* // срп. *уређај који омогућује/обезбеђује несметани рад мреже провајдера*) и 53,77% за радни глаголски придев прошлог времена (рус. *вышедший из строя монитор* // срп. *монитор који се покварио*). Следећи по фреквенцији употребе је превод придевом. Код радних глаголских придева прошлог времена такав превод среће се у 22,64% случајева, а код радних глаголских придева садашњег времена износи 9,80%. Говорећи у даљем тексту о могућностима превода руских глаголских придева и партиципских конструкција, као и о фреквенцији појединих облика придева и кондензацији текста, Н. Лаиновић-Стојановић истиче следеће: „Превод радних партиципа и партиципских конструкција атрибутивном реченицом са *који* преноси тачну информацију, али је за научно-технички подстил српског језика у многим случајевима прихватљивија слободније преведена и концизнија реченица у којој су употребљена стилистички и семантички еквивалентна језичка средства. На тај начин се обезбеђује адекватан пренос оригинала на српски језик и постиже оптималан степен еквивалентности” (Лаиновић-Стојановић 1998: 135).

У зависности од броја компонената и карактера њихових односа, термилошке синтагме (ТС) могуће је поделити у две врсте: двочлане и вишечлане. Двочлане ТС имају веће структурно-семантичко јединство од вишечланих. Изражавање појмова помоћу синтагми са значењем „реч која се дефинише + реч која дефинише” најпродуктивнији је начин термилошке номинације који се примењује за називе и појашњавање стручних појмова. Размотрићемо даље најтипичније моделе који се срећу у компјутерском подјезику.

Руски термини створени по моделу *именица + именица* нису толико фреквентни. Продуктивнији је модел *придев + именица*. Конструкција *именица + именица у генитиву* среће се најчешће у општеприхваћеној варијанти језика. Нпр. *привод компакт-дисков, хранение данных, плата расширения*. У овим синтагмама главни је први члан.

Осим ТС таквог типа, у компјутерској терминологији запажамо и копирање енглеског творбеног модела у коме је реч која се дефинише у супстантивној синтагми на месту другог члана, а реч која дефинише на првом месту: *альфа-вершина, мультимедиа-устройство, слайд-сканеры* (полусложенице са цртицом). На тај начин први члан постаје неконгруентни атрибут, јер видимо да се у роду, броју и падежу не слаже са именицом коју одређује.

О разлозима појаве именице у функцији атрибута у руском језику Н. П. Потапова и Н. А. Нохрина пишу: „разговорни стил језика данас је фабрика за склапање конструкција са неконгруентним атрибутима: стална тежња да се нешто каже с једне стране информативније, а с друге краће, доводи до промене реченица, па одређена лексичка јединица долази на друго место у реченици и стоји у апозицији, вршећи на тај начин функцију атрибута” (Потапова 1990: 122).

Због тога можемо рећи да су утицај творбеног система енглеског језика и приближавање компјутерске лексике разговорном језику (због све већег броја обичних људи који користе рачунар) постали разлог за појаву модела *именица + именица у номинативу* где је први члан атрибут и условили су продуктивност тог модела у компјутерском подјезику.

Најпродуктивнији структурни тип двочланих термина у руском и српском језику ипак је конструкција *придев + именица*, нпр.: *транзитни узел* (срп. *транзитни чвор*), *звукова плата* (срп. *звучна карта*), *цифровой преобразователь* (срп. *дигитални декодер*).

И у руском и у српском је и модел *глаголски придев + именица* такође продуктиван, нпр.: *заблокированный доступ* (срп. *блокирани приступ*), *кодированный сигнал* (срп. *кодирани сигнал*), *исходящее сообщение* (срп. *послата порука*), *распознающая сеть* (срп. *распознавајућа мрежа*). Али, та врста атрибутивних синтагми је мања по продуктивности од ТС по моделу *придев + именица*.

Н. Лаиновић-Стојановић (Лаиновић-Стојановић 1986: 51) класификује електротехничке термине са обликом глаголског придева и износи основне закључке:

а) да су најфреквентнији облици активног глаголског придева садашњег времена, који се и најчешће адјективирају (рус. *компенсирующий конденсатор* – срп. *кондензатор за изједначавање*) и на српски се преводи синтагмом *именица + предлог за + именица у акузативу*, или пак синтагмом *придев + именица*. Други по заступљености су облици пасивног глаголског придева прошлог времена на *-нный*: (рус. *коммутационный аппарат* – срп. *комутациони (комутаторски) уређај, комутатор*) и пасивног глаголског придева садашњег времена: рус. *отдаваемое разрешение* – срп. *предана резолуција*. Облик активног глаголског придева прошлог времена сусреће се веома ретко: рус. *установившийся режим* – срп. *стационарно стање*;

б) да има много више терминолошких синтагми које се састоје од облика придева и именица него што има термина са обликом глаголског придева који се састоји од једне речи;

в) да у појединим терминима са обликом глаголског придева долази до супстантивизације;

г) да се скоро све размотрене руске електротехничке терминологије синтагме преводе на српски језик такође терминологичким синтагмама *придев + именица*. Термини од једне речи – облика глаголског придева – преводе се углавном једном речју, придевом или трпним придевом, мада има случајева, када су у питању сложенице, да се преводе двома речима или помоћу више речи;

д) да су српски електротехнички термини у већем броју случајева схватљивији, лакши за изговор и краћи у поређењу са електротехничким терминима на руском језику.

Постоје и вишечлани термини, који нису тако фреквентни као што је то случај са двочланим, али се срећу у одређеном броју примера: рус. *совместная коммутация телефонных соединений* // срп. *међусобно повезивање телефонских веза*, рус. *удалённое управление сетями* // срп. *удаљено управљање мрежама*, рус. *регистр данных главного запоминающего устройства* // срп. *база података главног уређаја памћења / главне меморије*, рус. *гиперболическая импульсная радионавигационная система* // срп. *хиперболични импулсни радионавигациони систем*, рус. *амплитудно-частотная характеристика репродукционного сигнала* // срп. *амплитудно-фреквенцијска карактеристика репродукционог сигнала* и др.

Варијантност вишечланих термина зависи од дужине термина, његове фреквентности и облике подесности. С повећањем дужине термина, могућност његовог варирања се смањује. Структура описних (дескриптивних) компјутерских термина је устаљена. Фреквентност термина зависи од броја његових чланова. Што је више чланова у њиховом саставу, мање се срећу у компјутерском подјезику. Тако су термини од четири компоненте и више компонентата веома слабо заступљени. Речи општег језика у саставу вишечланог термина могу бити замењене дефиницијом одређеног појма који је сличан дефиницијама у описним реченицама, у којима се, на пример, *штампач* описује као *уређај за штампање докумената* // рус. *устройство вывода на печать*. Овакви термини делују превише званично, па се због тога у стручном жаргону не употребљавају.

У анализи вишечланих енглеских електротехничких термина у литератури на руском и српском језику, Н. Лаиновић-Стојановић и В. Џунић (Лаиновић-Стојановић и Џунић 1996: 89–97) долазе до закључка да је од трочланих енглеских творбених модела најфреквентнији *именица + именица + именица* и да је такав модел заступљенији у српском него у руском језику. Сваки од тих модела има две или више могућности превода на српски језик. Конструкције терминологичких синтагми ближе су руским, али се често саставни делови преузимају из енглеског термина. У руском има више аутохтоних речи или других страних речи које нису преузете из енглеског термина: рус. *частота* // срп. *фреквенција*, срп. *ускоритель* // срп.

акцелератор, рус. *режим разделения времени* // срп. *тајмишер* (енгл. *timeshared*), рус. *идентификация, опознание, отождествление* // срп. *аутентификација* (енгл. *authentication*). У руском има више именица латинског и грчког порекла, а у српском више енглеског порекла. Уочљиви су предлози, који се ретко употребљавају у терминима. У српском је њихова употреба чешћа и карактеристична је употреба предлошке конструкције *за + акузатив*. И када нема предлога у енглеском и руском вишечланом термину, у српском могу да функционишу: енгл. *integrated file adapter* // рус. *интегрированный файловый адаптер* // срп. *интегрисани адаптер за рад са датотекама*.

Руски термин је сажетији у односу на српски уколико се ради о сложеницама, чији су српски преводни еквиваленти термилошке синтагме (рус. *жидкокристаллический индикатор* // срп. *дисплеј на бази течних кристала*); када се у руском користи генитив, а у српском предлошке конструкције *за + акузатив* и *са + инструментал* (рус. *устройство лазерной печати* // срп. *уређај за ласерско штампање*); ако се користе скраћенице (нпр. *ЖК* уместо *жидкокристаллический*, рус. *ИЛ схема* – чип с интегрисаном инјекционом логиком).

Са друге стране, многе српске термилошке синтагме сажетије су од руских због тога што су оне у руском језику прецизне дефиниције одређеног појма (рус. *манулятор типа «мышь»* → срп. *миш*), синтагме (рус. *интегральная схема* → срп. *чип*) или због тога што је у српском употребљен генитив уместо предлошке конструкције у руском: рус. *принтер с большой мощностью (печати)* // срп. *штампач велике снаге*.

У компјутерској номинацији и руског и српског језика одређену улогу играју и глаголске синтагме: *активизировать окно* (срп. *отворити прозор*), *возвращаться на файл* (срп. *враћати се на фајл*), *запрашивать доступ* (срп. *тражити приступ*).

У одређеним глаголским конструкцијама у руском и српском компјутерском језику уочавамо модел *глагол + и + глагол* (императив + *и* + императив), који је један од најпродуктивнијих модела у енглеској компјутерској лексици: *тащи и бросай* (срп. *превуци и спусти*), *режь и клей* (срп. *исеци и залепи*), *наводи и стреляй* (срп. *упери и пуцај*), *наводи и щёлкай* (срп. *упери и притисни*), *вставляй и работай* (срп. *убаци и ради/играј*).

Резимирајући структуру ТС у компјутерском подјезику, можемо распоредити моделе тих синтагми полазећи од најпродуктивнијих ка мање продуктивним: *придев + именица*, *именица + именица*, *проширени атрибут + именица*, *глаголски придев + именица*, *глаголске синтагме*.

У руском компјутерском подјезику синтаксички начин творбе термина примењује се често, али је број продуктивно активних структурних типова руских ТС веома мали. Као што смо већ рекли, двочланих термина има много више од вишечланих.

Синтаксички начин се користи за стварање фразеолошких јединица: *жатъ батоны* уместо *нажимать клавиши* (срп. *притискати тастере на тастатури*) – мотивисано енглеским *buttons*; *тяжёлый драйв* уместо *жесткий диск* (срп. *тврди диск*), *заниматься делом* уместо *стирать лишние файлы* (срп. *брисати сувишне фајлове*) – мотивисано енглеским *delete*. Наведени примери сведоче о томе да жаргонски фразеологизми носе у себи елемент игре и да садрже метафору. Стварање жаргонских фразеологизама у руском језику обично прати транслитерација и, понекад, зближавање с руском општеупотребном лексемом или изразом.

У жаргону смо забележили и такву врсту номинације као што је *перифраза* (индиректно описно означавање предмета и појава, углавном емоционално-експресивног, оцењујућег карактера). Метафора, метонимија и синегдоха могу да улазе у састав ове стилске фигуре, која је стилски украс у античком смислу. Код Квинтилијана (Квинтилијан 1967: 274) налазимо следећу дефиницију перифразе: „Перифразом називамо употребу већег броја речи за описивање нечега за шта није била довољна једна или само неколико речи”. Другим речима, перифраза је таква конструкција која из стилских разлога замењује просту или мање сложену јединицу која изражава исти појам. Перифразе и јединице које оне описују налазе се у семантичкој вези. Међутим, перифразе су много сликовитије и субјективније. У основи перифразе може се налазити метафора. Она може бити или компонента перифразе, или може да се са њом потпуно подударе. Навешћемо неке примере перифразе: *серый друг* – *миш за компјутер* (шалова алегорија); *три веселых кнопки* – тастери на тастатури Ctrl + Alt + Del (овде је присутна иронија јер уколико се поменути тастери притисну заједно у исто време, долази до гашења компјутера).

У овим и сличним перифразама комбинују се игра речима и конотације експресије, емоције и става говорника. Од свих врста перифраза, најчешће се у жаргонима користе еуфемистичке перифразе уместо вулгарних, грубих и увредљивих речи, које се срећу у неким жаргонима. У руском компјутерском жаргону забележили смо перифразу: *пойти на три веселых буквы* – *отићи на WWW* (интернет). Видимо да је преузет увредљиви израз из народног језика, али да у компјутерском језику он има сасвим нови смисао.

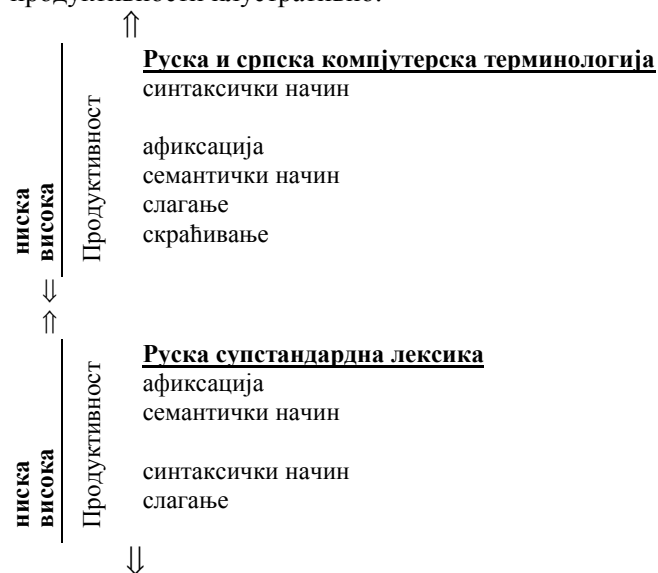
Неке перифразе могу да садрже и додатну експресивност захваљујући фразеологизмима који се налазе у њиховом саставу. У руском компјутерском подјезику могу се издвојити фразеолошке перифразе. На пример: *топтать кнопки* – *радити на тастатури компјутера*.

тера; *жать батоны* – радити са мишем; *глю/кало полирова/ть* – сувишно улепшавати већ завршен компјутерски програм и сл. У супстантивне фразеологизме спадају: *трёхпальцевый салют* – излаз из програма помоћу три прста, тј. искључивање компјутера истовременим притиском на тастере Ctrl, Alt и -Del; *мама родная* – матична (или основна) плоча компјутера и сл.

Према томе, перифраза се у компјутерском подјезику, исто као и у књижевном језику, изражава конструкцијом/синтагмом. Због своје структуре, перифраза има више семантичких компоненти од свог језичког еквивалента, који изражава исто значење, али без употребе перифразе.

У области некњижевне лексике синтаксички начин номинације учествује како у стварању специфичних стручних израза тако и у самој реализацији експресивне функције жаргона.

Синтаксички начин творбе у руском компјутерском подјезику је један од шест начина творбе неологизама у компјутерском подјезику, поред семантичког, афиксације, конверзије, слагања и скраћивања. Подаци о продуктивности свих набројаних начина разликују се у зависности од стила. У области компјутерске терминологије руског и српског језика има мало термина који су образовани слагањем и слагање стоји далеко иза других начина образовања термина. Скраћивање је продуктивно у терминологији. У жаргону синтаксички начин има малу продуктивност. Представићемо однос продуктивности илустративно:

Висока активност синтаксичког стварања компјутерских термина одговара општој тенденцији која је присутна у терминолошкој номинацији. Висока продуктивност афиксације у руској и српској терминологији условљена је синтетичком грађом тих језика.

У руској супстандардној лексици афиксација заузима главно место у руском језику због граматичке русификације позајмљеница.

ЛИТЕРАТУРА

- Брајичић (1982): Олга Брајичић. *Функција синонимије партиципских конструкција и адноминалних односних реченица у руском и српскохрватском књижевном језику* [The function of synonymy of participial structures in adnominal or relative clauses in Russian and Serbo-Croatian literary language (doctoral dissertation)], Универзитет у Београду – Филолошки факултет (докторска дисертација).
- Голованова (2006): Голованова Н.А. *Современный англо-русский словарь компьютерных технологий*, Москва: Издательство Бук-пресс. Квинтилијан (1967): Квинтилијан Марко Фабије. *Образовање говорника* [*Educating the speaker*]. Веселин Маслеша, Сарајево.
- Лаиновић-Стојановић (1986): Лаиновић-Стојановић Надежда. *Руски електротехнички термини са обликом глаголског придева и њихови еквиваленти у српскохрватском језику* [Russian electronic terms containing a verbal adjective and their equivalents in Serbo-Croatian]. *Studia Philologica* бр. 1-2, Приштина, 49–59. Рад је саопштен на XX скупу слависта СРС, 28. 1. 1982. у Београду
- Лаиновић-Стојановић, Џунић (1996): Лаиновић-Стојановић Надежда, Џунић Викторија. *Еквиваленти вишечланих термина из енглеског језика у електротехничкој литератури на руском и српском језику* [Equivalents of multi-part terms in English in electronics terminology in Russian and Serbian]. Страни језик струке: зборник радова. Београд: Удружење универзитетских професора и научника Србије: Саобраћајни факултет Универзитета, 89–97.
- Лаиновић-Стојановић (1998): Лаиновић-Стојановић Надежда. *Српски еквиваленти руских радних глаголских придева у језику струке* (измењена верзија магистарског рада) [Serbian equivalents of Russian gender verbal adjectives in language used for special purposes, revised master's thesis], Филолошки факултет у Београду, 1986), Ниш, Просвета, 1998.
- Лашкова (1986): Лашкова Г. В. *О социолингвистической функции термина-сокращения* // Язык и общество, Саратов, 90–96.
- Потапова (1990): Потапова Н. П., Нохрина Н. А. *Способы представления атрибутивных отношений как результат деривационных процессов* // Деривация в речевой деятельности: Сборник научных трудов, Пермь, 114–123.
- Мириманов, Лаиновић-Стојановић, Џунић (2001), Рубен Гаевич Мириманов, Надежда Лаиновић-Стојановић, Викторија Џунић. *Енглеско-немачко-француско-српско-руски речник из електронике (9000 термина)* [English-German-French-Serbian-Russian electronics dictionary (9000 items)], СКЦ, Ниш.

TERMINOLOGICAL SYNTAGMS IN RUSSIAN COMPUTER TERMINOLOGY AND THEIR SERBIAN TRANSLATION EQUIVALENTS

Dejan Marković

University of Niš, Faculty of Philosophy, Niš, Serbia

Summary

Two-part terminological syntagms in Russian and Serbian computer terminology have a greater structural-semantic unity compared to the multi-part ones. In this paper we have studied the typical models which can be found in computer terminology in Russian and Serbian. The most productive type of two-part structures is the adjective + noun: звуковая плата// or in Serbian, zvučna karta. In the studied corpus we also found multi-part terms, and terms consisting of more than four constituents are not very frequent.

By analyzing the frequency of use of Russian verbal adjectives and participial structures in electronics terminology in Serbian we obtained the data that the most frequent ones (53.83%) are the present participle and participial structures in the present tense. Next in terms of frequency are translational equivalents containing an adjective. When it comes to present participles used in past tenses, these translations occur in 22.64% cases, and when it comes to present participles used in the present tense, 9.80%.

When analyzing multi-part electronic terms in the literature in Russian and Serbian, we reached the conclusion that of the three-part English derivational models the most frequent ones are the noun+ noun+ noun and that this model is more frequent in Serbian than in Russian. In Russian there are more nouns which are Latin or Greek in origin, and in Serbian there are more nouns which are English in origin. In computer names in Russian and Serbian, a particular role is played by verbal syntagms: активизировать окно (in Serbian otvoriti prozor).

In computer speech we also noted naming which is a periphrasis. Essentially a periphrasis can be based on a metaphor. We also found examples of substantive phraseologisms in computer terminology.

At the end of the paper we provided the data on the most productive means of derivation of neologisms in computer sub-languages, which differ depending on the style. The most frequent means of derivation in Russian and Serbian computer terminology is the syntactic way, and the high productivity of affixation is conditioned by the synthetic structure of these languages.